

CÉLZATOS KÉPTELENSÉGEK

Mándy Iván: *A villamos*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981

Mándy Iván új prózakötete ugyanazzal a módszerrel íródott, mint amit tavalyi könyvében, *A bútorok*ban tapasztalhatunk. Jelen esetben a városi közlekedés, egyik avulófélben levő, de még mindig igen fontos eszköze, a villamos képezi azt az asszociációs alapot, ahonnan különös látószögéből érhetők tetten az író által lényegesnek vélt emberi jellegzetességek. Aligha van még prózaművész a magyar irodalomban, akinek munkásságán olyan mély nyomot hagyott volna az eltárgyasodás problematikája, mint a Mándyén. A pusztá tudomásulvétel a tragikum hangnemenél rekedne meg; a humoros többlet már a szellem egyensúlyt teremtő hozzáadása.

A tragikum mint minősítés azonban csak olvasói hozzáállást, magatartással kapcsolatos értékítéletet tükröz: a villamos hőseinek szempontjából ugyanis inkább nirvánáról és szorongásról, önfeledt révedezésről és eszmélkedő keresésről beszélhetünk. A meditáció, a mindenről és mindenkiről elfeledkezés állapotai ezek, amikor a mégiscsak meginduló esemény sor ontológiája független attól a tapasztalati közegetől, amit a közmegegyezés realitásának nevez. Az alkotás logikája az első oldalon mutatkozik meg, ahol „a csöndbe” „belezsibbadt” fiú látomásának szabadsága ad legelőször furcsa mozgásteret a villamosnak. E kezdeti öncélúság — ez később derül ki — a tárgy későbbi funkciógazdagságát jelzi. A jármű tehát nem egyszerűen jelkép ebben a könyvben: inkább hiányérzetként, szándékok meghíusulásaként, mindazt a gazdagságot igyekszik felszínre hozni, amit az emberi tudat (mások számára többnyire hozzáférhetetlenül) tartalmaz.

A villamosnak sajátos helyzetei és jellemzői is vannak: a jelenség például önmagában, dologi voltától független tisztaságában is felfénylik, s a látomásban beteljesült vágyak világában önmaga ellentétévé is változik; ekkor és ezért válik emberi tulajdonságok hordozójává: „A villamos csöngetett. Csöppet se sűrgetően. Inkább kedvesen, türelmesen. Kicsit elnézően. Jó, jó, azért nem kell így rohanni.” A tárgy, valahol az álom és az értelmes gondolatok között, az emlékezés számára is teret nyit: arról a humor gondoskodik, hogy ez ne maradhasson illuzórikus menekülés. Mándy egyszerű mondatainak képtelenségévé feszített jelentése figyelmeztet a realitásérzetre, az alkotói módszer tudatosságára: „A délutánok. A villamos vasárnap délutánjai. Ahogy a futballmeccsre vitte a fiát. A lépcsőn lógva, valami olyan szédületben! Azt se tudta, hogy jutott fel. Hiszen már fürtökben lógtak. Egy hátra ugrott fel? Elkapott egy vállat? Egy kart? Akárhogy is, de felkerült. Beleprélselve a tömegbe. Kabátok nehéz szaga. Benyomták egy zsebbe, dohányyszálak, törött gyufák közé. Egy rémületes ragacs zsebkendő.” A hatás alapvető titka

az irónia egyedi formája: a szereplők, higgadt valóságtapasztalással rendelkezvén, rögeszmésen keresik az objektív összefüggéseket, nem képesek belenyugodni képtelen helyzetükbe. Igen gyakoriak itt a filmből ismert clown-szituációk: minél nagyobb erőfeszítéssel igyekeznek a hős nyúgeitől szabadulni, annál lehetetlenebb bonyodalmakba keveredik. A prózában természetesen a műfaj hatósugarának megfelelően inkább az időtudat folyamatossága válhatik problémává. Mándy alakjai görcsösen keresnek a mélyebb és szélesebb összefüggéseket, de azok nem léteznek. (Camus szerint az abszurd lényege: az ember kérdez, ám a világ néma.)

Valószínűtlenségek között is szélsőségesnek tekinthető, mikor az egyik szövegegységben Kossuth Lajossal mint utassal, Ferenc Józseffel pedig mint villamosvezetővel találkozhatunk. Amennyiben itt annál a megállapításnál rekednénk meg, hogy a szentségtörő játék önmagában érdekes, ezért felesleges mélyebb gondolat után kutatnunk, akkor akaratlanul is az alkotótehetség felszínességére szavaznánk. A helyzet természetesen önmagában is hatásos, noha itt is, miként másutt, a lényegesebb összefüggésre kell összpontosítanunk. Mándynak e jelenetei a csak félig tudatosultan tovább élő, konzervált mítoszt karikírozzák, bár meglehetősen csupán egy-egy ötlet nőtte túl önmagát; az írónál rögeszme, illetve valamely túlméretezett tulajdonság teszi szemlélhetővé a mások előtt láthatatlant.

A villamos a múlt, a megtalált idő e meghatározhatatlan műfajú könyvben. A szolgálat állandóságát s csak ritkábban a veszély kiszámíthatatlanságát őrzi ott, ahol minden továtúnőben van és semmi sem azonos önmagával. Egy kissé annak is a szimbóluma, hogy a történelem romboló emberi (embertelen) nekibuzdulásai és lankadásai során semmi lényeges nem történik. Ezt persze sokszor elmondta már Mándy Iván, ami annak a jele, hogy — a század átlagpolgárában keresve a tipikusát — az étellel való találkozás felületeit nem tartja túlságosan jelentősnek. Az életérzésből következik számára a szerkezetet meghatározó téma hiánya, ezért szükséges a tárgyakat ellátni az emberekből hiányzó tulajdonságokkal; ezért kell a szabadságot a társadalmon kívüli világban reménytelenül keresni.

Tartalmi szempontból tehát akad önisméltés *A villamos*ban. Annak a szerencsétlen dilettánsnak a sorsát például, aki rögeszmésen keresi a megváltó szerkesztőt, a saját indulásának paródiájaként ismerjük már tőle. A problematika, az élethelyzet lényege, a stílus változatlan, csupán az ötletek, a megvalósulás formái kimeríthetetlenek. Ezekért érdemes elolvasni Mándy Ivan legújabb könyvét.

VAJDA Gábor